

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Teologická fakulta
Katedra etiky, psychologie a charitativní práce

Bakalářská práce

Sociální práce ve výkonu trestu odnětí svobody

Vedoucí práce: Ing. Jaroslav Šetek, Ph.D.
Autor práce: Kristýna Mrkvanová
Studijní obor: Sociální a charitativní práce
Ročník: 4. ročník

Prohlašuji, že jsem autorem této kvalifikační práce a že jsem ji vypracovala pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu použitých zdrojů.

V Českých Budějovicích, dne 30. 3. 2022

.....Kristýna Mrkvanová

Poděkování

Tímto bych chtěla poděkovat svému vedoucímu bakalářské práce Ing. Jaroslavu Šetkovi, Ph.D. za cenné rady, připomínky a metodické vedení práce.

Obsah

Úvod	5
1 Sociální práce	7
1.1 Charakteristika	7
1.2 Vývoj	10
1.3 Sociální pracovník	11
1.4 Cílové skupiny	13
2 Trestné činy	14
2.1 Vymezení, legislativní úprava	14
2.1 Pachatel, spolupachatel, účastník	19
2.2 Kategorizace trestů	22
2.3 Alternativní tresty	24
2.4 Probační a mediační služba	25
3 Vězeňská služba České republiky	27
3.1 Základní informace	27
4 Sociální práce ve vězeňství	29
4.1 Charakteristika	29
4.2 Mezinárodní vězeňské společenství z.s.	32
Závěr	33
Reference	35
Abstrakt	39
Abstract	40

Úvod

Vývoj společnosti v současném typu konzumní společnosti je obecně spjat s vyšší životní úrovní a větším blahobytem obyvatel. Ten však je provázen řadou sociálně-patologických jevů a problémů, kdy k nejdůležitějším se řadí kriminalita. Její prevence, objasňování a potírání si vyžaduje mezioborový přístup společenských věd, jako je trestní právo hmotné a procesní, kriminologie, kriminalistika, viktimologie, penologie, teoretické koncepty aplikované psychologie, sociologie, sociální pedagogiky apod. Tomuto přístupu odpovídají i specializované orgány činné v trestním řízení, probační a mediační služby a participace nestátních neziskových organizací v rámci sociální práce a poskytování sociálních služeb osobám ve výkonu trestu odnětí svobody.

Pojem a podoba sociální práce a profese sociálního pracovníka se vyvíjí společně se společností v závislosti na potřebách dané doby a regionu. Primární motivací k volbě tématu byla skutečnost, že sociální práce neodlučitelně patří k výkonu trestu odnětí svobody vězeňskému prostředí, významně jej ovlivňuje a tento trend v posledních letech značně akceleruje v rámci společenského zájmu integrace odsouzeného ve výkonu trestu.

Zvýše uvedených důvodů se nejprve bakalářská práce orientuje na vymezení sociální práce, stručné představení její historie, vymezení role sociálního pracovníka a cílových skupin a její aplikace do penologie. Takto je prezentován základní koncept pojetí segmentu. V rámci druhé kapitoly je čtenáři přiblížena problematika trestných činů a veškerých souvisejících aspektů. Prvotně jsou vymezeny základní pojmy týkající se trestných činů společně se související legislativní úpravou. Základní informace jsou doplněny o vymezení subjektů trestných činů a specifických skupin osob ve výkonu trestu. Práce s těmito osobami má svá specifika, jež jsou popsána následně i v následujících podkapitolách, které se týkají kategorizace trestů a soustředí se na velice významnou Probační a mediační službu. V České republice zažívá Probační a mediační služba rozmach, v rámci posledních let vzniklo několik nových probačních center a tak to vypadá, že se v rámci nesoudního řešení konfliktních situací v České republice blýská na lepší časy. Třetí kapitola se věnuje představení základních informací týkajících se Vězeňské služby České republiky, na což plynule navazuje poslední kapitola zaměřující se na Sociální práci ve

vězeňství. Sociální práce ve vězeňství představuje velice specifickou disciplínu, v rámci které je nutno používat poznatky z řady dalších odvětví, jež se vzájemně prolínají.

Požadavky na pracovníka ve vězeňském prostředí zahrnují odpovídající kompetence a zejména zkušenosti vzhledem k faktu, že se nejedná o jednoduchou práci a často práce v tomto prostředí vyžaduje značnou psychickou odolnost v kontextu s rizikem specifických syndromů pomáhajících profesí (jako je syndrom vyhoření apod.). Jsou přiblíženy specifika sociální práce ve vězeňství a zejména činnosti sociálního pracovníka. Důležitý bod v tomto ohledu se týká rozvoje vězeňského systému a důležité roli, kterou sociální práce v této otázce hraje. Je cílem v následujících letech zlepšit spolupráci mezi Vězeňskou službou České republiky a ostatními institucemi a organizacemi, tak, aby bylo docíleno co nejefektivnější a nejlepší reintegrace vězňů. Řada literárních zdrojů a oficiálních dokumentů však uvádí, že sociální práce je v tomto ohledu podhodnoceným oborem, na který se moc nebere zřetel - a to i přes jeho významné výsledky a vlivu, jež v prostředí má. Na závěr je představeno Mezinárodní vězeňské společenství, jež v rámci celého světa realizuje činnosti v rámci vězeňského prostředí a nabízí několik programů podporující trestané osoby a jejich co největší integrace zpět do společnosti, včetně pomoci jejich blízkým a rodinám.

Ke zpracování jsou využity primárně odborné zdroje – textů a knih, jež se problematice sociální práce a vězeňského systému týkají. Dalším pramenem byly relevantní internetové zdroje (například webové stránky Vězeňské služby) a cizojazyčné zdroje týkající se problematiky. Tyto zdroje poskytly cenné a zejména aktuální informace pro stanovení metodologie zpracování. V něm převažuje zejména aplikace metody pozorování a zobecnění. Pozorování spočívá na základě předem vytýčeného cíle a tím je monitorování a analýzy sociální práce ve výkonu trestu odnětí svobody. V rámci zobecnění se přechází v rámci analýzy a srovnání metod sociální práce v oblasti penologie od jedinečného, zvláštního k obecnému.

1 Sociální práce

1.1 Charakteristika

Sociální práce představuje společenskovední disciplínu, jejíž pole působnosti se stále rozšiřuje. Tato skutečnost je způsobena rozvojem společnosti, rozvojem technologií a vyšší informovaností lidstva. S pokrokem však souvisí i negativní aspekty – řada nových sociálních problémů, jež nejsou jedinci či skupiny schopni řešit svými silami, nové sociální patologie. Vlivem řady okolností se sociální práce v průběhu času stále více specializuje a lze se setkat s řadou definic vymezujících sociální práci.¹ V praxi se tím pádem dá setkat s řadou definic, jež se mohou více či méně lišit. Mezinárodní definice o sociální práci pojednává jako o profesi, jenž podporuje sociální změnu, nabízí pomoc v řešení životních situací a například i mezilidských vztazích.²

Sociální práce se liší od ostatních pomáhajících profesí komplexním pohledem na situaci (klienta, skupiny, sociální situace). Nevychází pouze z jedné disciplíny, ale z několika disciplín, jež se navzájem prolínají. Nejčastěji se lze setkat s definicí dle Matouška, který sociální práci definuje jako společenskovední disciplínu, jenž obsahuje soubor praktických činností a procesů. Veškeré tyto procesy vychází z rámce společenské solidarity a usilují o změnu, zmírnění, či řešení řady sociálních problémů. V rámci těchto procesů se v rámci práce s klientem sociální pracovník soustředí na pomoc jednotlivcům, skupinám, či rodinám/osobám v jiném vzájemném vztahu.³ V drtivé většině je sociální práce realizována prostřednictvím přímého a plánovaného kontaktu sociálního pracovníka s klientem. Běžnou praxí je v první řadě určení sociální diagnózy – tzn. stanovení a identifikování problému a následná sociální terapie. V rámci terapie je cílem zejména zlepšení životní situace klienta, podpora co největší soběstačnosti a zvládnání životních situací. Jednotlivé postupy se odvíjí od individuální situace každého klienta.⁴

¹ Srov. GULOVÁ, Lenka. *Sociální práce*, s. 10-12.

² Srov. ELICHOVÁ, Markéta. *Sociální práce*, s. 120.

³ Srov. ŠÁMALOVÁ, Kateřina a Petr VOJTÍŠEK. *Sociální správa*, s. 398-401.

⁴ Srov. MÁTEL, Andrej. *Teorie sociální práce I*, s. 7-20.

Výkon sociální práce se řídí zákonem č. 108/2006 Sb., o sociálních službách. Zákon upravuje základní otázky týkající se sociálních služeb, působnost a povinnosti jednotlivých subjektů, příspěvky na péči, nebo například způsob financování sociálních služeb či předpoklady pro výkon činnosti v sociálních službách a jiné náležitosti nutné pro správné fungování a realizaci sociálních služeb.⁵

Činnosti sociální práce se realizuje v rámci tří úrovní:

- Mikroúroveň: Představuje v praxi základní a zároveň nejběžnější stupeň sociální práce. Jedná se o přímou práci s klientem, rodinou. Jedná se o nejosobnější vztah mezi sociálním pracovníkem a klientem, při kterém dochází k přímému, intenzivnímu kontaktu. Cílem je řešení situací s cílem zmírnit a změnit situaci klienta a podpořit jeho soběstačnost.⁶ V rámci případové práce se může jednat například o práci s o závislé na návykových látkách, trestané osoby, osoby v krizových životních situacích.
- Střední úroveň: V rámci střední úrovně sociální intervence probíhají v rámci menších skupin – například v prostředí menšin, sousedství, institucí. Jedná se o práci v malých až středně velkých skupinách.
- Makroúroveň: V rámci makroúrovně intervence ovlivňují širokou škálu osob a skupin. Jedná se o práci s velkými skupinami, komunitami, organizacemi či institucemi. Jedná se například o ovlivnění politické záležitostí či veřejného mínění.⁷

⁵ Srov. Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2006-108/zneni-20220201>.

⁶ Srov. MALACHY, Ebue, Agha AGHA a Uche OKALA. *Social Work in Nigeria* [online], s. 84-92.

⁷ Srov. MATOUŠEK, Oldřich. *Metody a řízení sociální práce*, s. 12-17.

V rámci těchto tří úrovní existuje několik metod sociální práce, mezi které patří:

Skupinová sociální práce zahrnuje především aktivity, jenž pomáhají členům skupiny sociálně se začlenit a zároveň svou činností rozvíjet skupinu a další členy. Metodu skupinové práce lze uplatnit v široké škále segmentů. Velký přínos skupinové tkví v tom, že členové skupiny se potýkají s podobnými životními situacemi a mohou tak své názory a zkušenosti sdílet s ostatními členy.⁸

Komunitní práce je realizována prostřednictvím komunity, jinými slovy - vychází při plánování činností z vlastních potřeb a cílů . Primárně tedy podobu komunity určují členové, kteří se tím aktivně podílejí i na celkové podobě sociálních služeb.⁹ Příkladem je například komunitní práce obyvatel části města, kteří se společně podílejí na komunitním plánování dané oblasti.¹⁰

Práce s dětmi a rodinou pracuje s klientem v kontextu rodiny jednotlivě, či společně – se všemi, nebo více členy a řeší akutní otázky, jež ovlivňují fungování rodiny. Důležitým faktorem zde je skutečnost, zda se jedná o dobrovolný, či nedobrovolný kontakt v závislosti na individuální rodinné situaci.¹¹

⁸ Srov. GULOVÁ, Lenka. *Sociální práce*, s. 54-66.

⁹ Srov. ONDRUŠOVÁ, Jiřina a Beáta KRAHULCOVÁ. *Gerontologie pro sociální práci*, s. 120-122.

¹⁰ Srov. Co je komunitní plánování sociálních služeb a kdo jsou jeho hlavní aktéři. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/co-je-komunitni-planovani-socialnich-sluzeb-a-kdo-jsou-jeho-hlavni-akteri>.

¹¹ Srov. CHRENKOVÁ, Monika. *Sociální práce s rodinou*, s. 22-24.

1.2 Vývoj

Dnešní podoba sociální práce je výsledkem dlouhé historie. Obraz v průběhu let prošel transformací, odvíjel se od společnosti dané doby a historii lze zkoumat z řady aspektů. Zmínky o historii lze dohledat například v duchovní literatuře či beletrii. Vývoj byl postupný, zlom nastal až v 19. a 20. století, což bylo z velké části způsobeno vlivem rozmachu ostatních disciplín (filozofie, sociologie, psychologie aj.). Do té doby hlavním hybatel představovalo náboženství (např. pomoc bližnímu svému). Již od počátku lidského bytí bylo v zájmu pomáhat potřebným, solidarita a sounáležitost hrála v církvi a náboženství klíčovou roli. Příkladem je biblické desatero, starozákonní desatero (islám), buddhismus definuje pomoc druhému jako zdroj životní síly. V evropském prostředí rozvíjela sociální péči o člověka primárně církev, ve 4. stoletím se na charitativní činnosti začaly podílet chudobince.¹²

Jak již bylo zmíněno, vývoj sociální práce je závislý na vývoji společnosti. Klíčový pro vývoj pojetí sociální práce byl rovněž rozmach demokratického a humanistického směru myšlení. V rámci regionů a zejména náboženství se historie dnešní podoby sociální práce liší.¹³

¹² Srov. GULOVÁ, Lenka. *Sociální práce*, s. 45-51.

¹³ Srov. JANÁK, Dušan. *Kapitoly z dějin sociální práce*, s. 15-20.

1.3 Sociální pracovník

Existuje řada definic profese sociální práce, většina z nich je však ve své podobě totožná - liší se pouze ve svém zaměření. Mezinárodní federace sociálních pracovníků roku 2014 valnou hromadou schválila globální definici sociální práce: Sociální práce představuje profesi, jejíž principy jsou založené na dodržování lidských práv, podpoře soběstačnosti obyvatel, a soudružnosti společnosti. Současně sociální práce usiluje o zamezení diskriminace na základě odlišnosti jednotlivců či skupin. Vychází a prolíná poznatky z dalších společenskovedních a humanitních disciplín (psychologie, politologie, právní vědy aj).¹⁴

Nutno podotknout, že v závislosti na regionu se podoba profese sociálního pracovníka společně s klíčovými činnostmi jeho práce může lišit v závislosti na potřebách dané společnosti. Změny v podobě sociální práce jako takové se pochopitelně pojí se změnami v roli sociálního pracovníka a souvisejícími jevy – v první řadě se vzděláváním a rovněž tak s požadavky a předpoklady pro výkon profese.¹⁵

¹⁴ Srov. *Globální definice profese sociální práce*.

¹⁵ Srov. MÁTEL, Andrej. *Teorie sociální práce I: Sociální práce jako profese, akademická disciplína a vědní obor*, s. 23-41.

Sociální pracovníci musí splňovat určité předpoklady nutné pro výkon profese sociální práce v rámci cílových skupin: jedinců, rodin, skupin, či komunit. Profese sociální práce vyžaduje neustálé vzdělávání a rozvíjení schopností, vzhledem k neustálému vývoji společnosti. Potřebné kompetence sociálního pracovníka lze rozdělit do tří skupin:

- Teoretický základ: Pod který se řadí veškeré nabyté vědomosti a teoretické znalosti z oblasti sociální práce a souvisejících vědních disciplín, včetně potřebné kvalifikace. Tyto kompetence představují teoretický základ sociální práce a definují aspekty lidského chování, sociální práce a veškerých souvisejících jevů. Sociálnímu pracovníkovi poskytují základ, na základě kterého bude vykonávat svou profesi a zároveň představují pomyslný výchozí milník této profese. V praxi sociální pracovník vychází z teoretických základů své profese, v rámci kterých se jedná například o teorie sociální, vývojové, behaviorální.
- Fakticky zaměřené znalosti: Zahrnují veškeré znalosti týkající se legislativních a organizačních otázek sociální práce, jež regulují a dále upravují profesi sociální práce a souvisejících jevů spjatých s výkonem profese. Jak již bylo zmíněno, vzhledem k neustálému vývoji ve společnosti je nutné neustálé vzdělávání sociálních pracovníků, vzhledem k faktu, že se mnoho těchto legislativních a souvisejících úprav v průběhu let mění a přizpůsobuje potřebám a aktuální situaci společnosti.¹⁶
- Praktické kompetence: Zahrnují veškeré osobnostní předpoklady a vlastnosti, mezi které se řadí například empatie a schopnost naslouchat. Ze strany sociálních pracovníků je schopnost naslouchat často uváděna jako klíčová vlastnost pro tuto profesi. Přičemž je nutné podotknout, že sociální pracovník by měl být schopný identifikovat své kompetence a v případě potřeby s nimi dále pracovat, ať už se jedná o negativní, či pozitivní zjištění v rámci sebereflexe, bez které se sociální pracovník neobejde a je rovněž klíčová k jeho seberozvoji a duševní hygieně.¹⁷

¹⁶ Srov. TEATER, Barbra. *Contemporary Social Work Practice: A Handbook for Students*.

¹⁷ Srov. GULOVÁ, Lenka. *Sociální práce*, s. 102-105.

1.4 Cílové skupiny

V rámci vymezení cílových skupin sociální práce lze na rozdíl nahlížet z několika aspektů, přičemž mezi nejčastější patří tzv. symptomatologické rozdělení cílových skupin, jež rozděluje cílové skupiny na základě problémů, se kterými se potýkají.¹⁸

- Sociálně-patologické jevy (sociální deviace): Jedná se o klienty, jež se mohou v rámci sociálně-patologických jevů (často označovaných jako nežádoucí, nepřizpůsobivé) vyskytnout jako aktér, či oběť. V drtivé většině se do této kategorie řadí delikvence, domácí násilí, závislosti (klienta, či například v rodině, u blízkých osob), související psychické a jiné problémy plynoucí z těchto jevů (sebevražedné sklony, sebepoškození).
- Sociálně-ekonomické problémy: Představují klienty pocházející a potýkající se se sociálními problémy, mezi které patří například nezaměstnanost, nepříznivá sociálně-ekonomická situace (např. na pokraji chudoby), zadlužení, osoby bez domova, osoby v nepříznivé sociální a rodinné situaci.
- Věk klienta: Klienti v dětském věku, dospívající, či naopak senioři. Jedná se o rizikové skupiny, jež jsou svým věkem ohroženy specifickými problémy. U dospívajících se jedná zejména o negativní vlivy na vývoj jedince, u seniorů například o psychický, či fyzický nátlak.¹⁹
- Sociální skupiny: Zahrnují například menšiny (jazykové, národnostní) a nežádoucí jevy (diskriminace, sociální vyloučení) se kterými se potýkají.
- Zdravotní stav, zdravotní postižení: Osoby s nepříznivým zdravotním stavem (fyzický, duševní), či dokonce zdravotním postižením se často potýkají s obtížemi v otázce zaměstnávání či vzdělávání, případně s možnostmi ubytování (bezbariérový přístup). Může se jednat i o kombinaci zdravotního postižení a jinými faktory (znevýhodnění na trhu práce, aj.)²⁰

¹⁸ Srov. SCHAVEL, Milan. *Sociální prevence – teória a prax*.

¹⁹ Srov. MÁTEL, Andrej. *Teorie sociální práce I: Sociální práce jako profese, akademická disciplína a vědní obor*, s. 16-25.

²⁰ Srov. MIKULEC, Marek a Martina ŠNAJDRLOVÁ. *Specifika práce s vybranými cílovými skupinami sociálního bydlení*, s. 17-30.

2 Trestné činy

2.1 Vymezení, legislativní úprava

V první řadě je nutné objasnit definici trestného činu. Legislativní úpravu trestných činů, souvisejících jevů a veškerých náležitostí obsahuje trestní zákoník, v jehož rámci je trestný čin definován jako protiprávní čin a je v rámci trestního zákona upraven následovně:

- Trestný čin je označen za trestný v případě, že vykazuje znaky v zákoně uvedeném.
- Trestní odpovědnost je podmíněna úmyslným zaviněním, není-li trestním zákonem výslovně stanoveno, že se jedná i o situaci zaviněnou nedbalostí.

Přičemž trestné činy se dále dělí do dvou kategorií: přečiny a zločiny. Jako přečiny se označují trestné činy z nedbalosti a úmyslné trestné činy, jejichž spáchání je v zákoně upraveno s maximální hranicí trestní sazby pěti let. Druhou kategorií tvoří zločiny, pod které se řadí veškeré trestné činy nespádající dle zákona do první skupiny přečinů. Jedná se tedy o zvlášť závažné činy jejichž spáchání je stanoveno na minimální hranici deseti let odnětí svobody.²¹

Protiprávní jednání a právní odpovědnost zahrnuje veškeré lidské chování rozporující místním společenským normám a právní úpravě. Na základě charakteristiky jednotlivých společenských zájmů a povaze souvisejícího protiprávního jednání rozlišujeme protiprávní jednání na úrovni trestného činu, správního deliktu, disciplinárního deliktu, deliktu z porušení povinností vztahů upravených v rámci soukromoprávní úpravy (zejména porušení smluvních podmínek – prodlení aj.).²²

²¹ Srov. § 13 odst. 1 zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákoník - znění od 1. 2. 2022. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2009-40#p13-2>.

²² Srov. SPIRIT, Michal. *Úvod do studia práva: 2. vydání - aktualizované dle nového občanského zákoníku*, s. 99-105.

Forma úmyslu představuje těžší formu zavinění oproti nedbalosti a pojem úmysl vyjadřuje vztah mezi pachatelem trestného činu a následky jeho jednání. Úmysl lze dále kategorizovat do dvou dílčích skupin: První skupinou je úmysl přímý – jinými slovy situace, při které si pachatel trestného činu uvědomuje, že jeho počínání představuje trestný čin a chápe také následky takového počínání. Druhou kategorií je úmysl nepřímý – v této situaci si pachatel uvědomuje, že jeho chování by mohlo být označeno jako trestný čin, a pokud by doopravdy jako trestný čin označeno bylo, je srozuměn s možnými následky svého jednání.²³

Jinak řečeno to znamená, že za trestný čin lze označit pouze konání stanované v rámci zákona, nelze tak stanovit v rámci státních úředníků, policie, soudce, ani kohokoliv jiného. Současně trestný čin musí splňovat výše uvedené znaky trestného činu. Dalším klíčovým faktorem je odlišení trestného činu a přestupku. Jasná hranice mezi těmito dvěma jevy může být dána například hodnotou odcizené věci. Trestné činy jsou rozlišovány v rámci dvou kategorií: přečiny a zločiny. Jak již bylo zmíněno, klíčová je forma zavinění – tzn. nedbalost či úmysl, a v druhé řadě je klíčová doba odnětí svobody. Přečiny jsou přitom pochopitelně klasifikovány jako méně závažné zločiny. Rovněž se lze setkat s kategorizací trestných činů dle toho, v jakém vývojovém stádiu byl daný čin proveden (příprava, pokus, dokonáný čin).²⁴

²³ Srov. ZATLOUKAL, Tomáš a Lenka KRUPIČKOVÁ. *Daňová kontrola v širších souvislostech*, s. 265-275.

²⁴ Srov. PREUSS, PH.D., JUDr. Ondřej. *Trestný čin* [online].

Okolnosti vylučující protiprávnost činu zahrnují okolnosti, jež vykazují rysy trestného činu, ale nejsou škodlivé společnosti a nejsou tak považovány za trestný čin. Okolnosti vylučující protiprávnost představují:

- **Krajní nouze:** Zahrnuje běžně činy trestné, jejichž vykonáním daná osoba zamezuje a odvrací nebezpečí. Jedná se o nebezpečí a ohrožení života, zdraví, majetku, lidské důstojnosti (společnosti, jedince, skupin). Jinak řečeno, v krajní nouzi se chrání jeden zájem obětováním zájmu druhého. Krajní nouze vylučuje protiprávnost, což znamená, že je vyloučena nejen trestnost, ale i celá protiprávnost – nelze tedy o činu hovořit o přestupku, či například trestném činu mladistvých. Jednání v krajní nouzi se kategorizuje dle zákonem daných podmínek, jež musí být naplněny (např. že dané nebezpečí nelze odvrátit jinak, jsou definovány možné následky plynoucí z odvrácení nebezpečí.)
- **Nutná obrana:** Představuje odvrácení možného nebezpečí, a to pomocí činu, jež by za jiných okolností byl klasifikován jako trestný čin. Jedná se o činy oběti útočnickovi/agresorovi. Čin vykonaný v nutné obraně nelze postihnout sankcí, zároveň jsou opět zákonem definovány podmínky vymezující nutnou obranu (přiměřenost obrany, použité prostředky).²⁵
- **Přípustné riziko** zahrnuje činy, při jejichž výkonu byl jedinec dostatečně informován a rozhodnutí učinil v rámci svého povolání, či jiné, společensky prospěšné činnosti (funkce, postavení – kvalifikovaná osoba). Zákon stanovuje přesné podmínky konání v rámci přípustného rizika a rovněž vymezuje podmínky, při kterých se nejedná o takové konání.²⁶

²⁵ Srov. VANTUCH, Pavel. *Trestní zákoník s komentářem: komentář k zákonu č. 40/2009 Sb., ve znění pozdějších předpisů*, s. 72-90.

²⁶ Srov. VANTUCH, Pavel. *Trestní zákoník s komentářem: komentář k zákonu č. 40/2009 Sb., ve znění pozdějších předpisů*, s. 72-97.

- Svolení poškozeného je pojem pro situaci, při které jedna osoba činí se svolením osoby druhé činnost, kterou je druhá osoba poškozena. S tímto počínáním ovšem byla obeznámena předem a svolení musí splňovat veškeré náležitosti jako v jakémkoliv jiném právním úkonu. Tato skutečnost je podmíněna náležitostí, že obě strany musí být způsobilé k právním úkonům a dostatečně obeznámeny s povahou a možnými dopady takového činu. Nelze však povolit ublížení na zdraví, či usmrcení (výjimkou jsou lékařské zákroky).²⁷
- Oprávněné použití zbraně je upraveno několika zákony, jež klasifikují kategorie osob oprávněných použít a nosit zbraň. Jedná se například o policisty, vojáky a související profese, u kterých je v případě nutnosti a za určitých podmínek žádoucí zbraň použít. Osoba, která v souladu s předpisy použije zbraň, jedná oprávněně. Klíčová pro oprávněné použití zbraně je zásada podpůrnosti – což znamená, že před využitím zbraně bylo využito mírnějších způsoby ochrany.²⁸

Vězeňský systém prošel v 19. století zejména v Evropě značným rozvojem, díky kterému se vytvořil základ postupné humanizaci vězeňského prostředí. Cílem bylo změnit povahu trestu, tak aby měl pozitivní vliv na trestané a jejich chování, zároveň ale stále bylo nutné, aby trest plnil svůj účel sankce a zamezoval tak negativním jevům ve společnosti. V tomto období vznikly klíčové teoretické základy právní vědy zabývající se otázkou výkonu trestu – penologie. Předmětem penologie je zkoumání metod trestů a jejich působení na společnost a na jedince.²⁹

²⁷ Srov. *Právo a terénní sociální práce* [online]. Dostupné z: <http://www.clovekpravu.cz/trestni-pravo-aktualizovano-k-112012-452/trestni-pravo-hmotne-455/obecna-cast-zakladni-pojmy-a-pravidla-trestniho-prava-458/okolnosti-vylucujici-protipravnost-665>.

²⁸ Srov. VANTUCH, Pavel. *Trestní zákoník s komentářem: komentář k zákonu č. 40/2009 Sb., ve znění pozdějších předpisů*, s. 72-97.

²⁹ Srov. SOKOL, Jan. *Moc, peníze a právo*, s. 256-265.

Trest představuje formu sankce za nežádoucí chování (společensky nežádoucí jevy) v rámci dané společnosti a jeho účelem je zamezit dalšímu výskytu takového chování. Rovněž lze sankci definovat jako následek trestného činu, přičemž je cílem pomocí preventivních opatření a dalších nástrojů rozvíjet „žádoucí“ společenské chování a edukovat o důsledcích plynoucích z nežádoucího a rizikového chování. Druh trestu se odvíjí od povahy trestného činu klasifikaci právní úpravy daného státu/regionu.^{30, 31}

Základní funkce trestu lze rozdělit do čtyř primárních kategorií:

- Výchovná funkce: klade si za cíl pomocí potrestání přispět k nápravě chování.
- Ochranná funkce: funguje jako ochrana společnosti před pachateli trestných činů, a to například formou vyčlenění ze společnosti (vězení) či vyhoštění ze země.
- Preventivní funkce: funguje jako prostředek k zamezení či odrazení od obdobného počínání.
- Restorativní funkce: vůbec první funkce trestu, jedná se o obnovu spravedlnosti, jež byla narušena přečinem (tuto funkci nelze úplně zasadit do kontextu dnešní doby, vzhledem k její povaze a určení.)³²

³⁰ Srov. VETEŠKA, Jaroslav a Slavomil FISCHER. *Psychologie kriminálního chování*, s. 118-125.

³¹ Srov. *Tresty a jejich účel* [online]. Dostupné z: <http://www.clovekvpravu.cz/trestni-pravo-aktualizovano-k-112012-452/trestni-pravo-hmotne-455/obecna-cast-zakladni-pojmy-a-pravidla-trestniho-prava-458/tresty-a-jejich-ucel-668>.

³² Srov. VETEŠKA, Jaroslav a Slavomil FISCHER. *Psychologie kriminálního chování*, s. 118-125.

2.1 Pachatel, spolupachatel, účastník

Pachatel trestného činu je označení pro kohokoliv, jenž svým jednáním naplnil znaky skutkové podstaty trestného činu (či jeho fáze). Rovněž se za pachatele trestného činu označují osoby, které využily pro spáchání činu jiné osoby, které nebyly dostatečně věkově odpovědné, nepřičetné, v omylu, nebo jednaly v nutné obraně (případně krajní nouzi), či jiné podmínky vylučující protiprávnost. Pokud trestný čin byl spáchán více osobami, každá z nich představuje spolupachatele trestného činu.

Dalším pojmem, jež se v rámci této otázky rozlišuje je účastník trestného činu, kterým je osoba, která:

- trestný čin organizovala,
- přiměla jinou osobu k provedení trestného činu (návodce),
- pomohla, či umožnila jiné osobě trestný čin spáchat – zejména v situaci, kdy opatřila prostředky k vykonání trestného činu, či jinak umožnila či ulehčila situaci k vykonání trestného činu.³³

Trestní odpovědnost a trestnost účastníka podléhá totožné ustanovení jako v případě pachatele, nestanoví-li trestní zákoník jinak. Dále jsou zákonem upraveny specifické situace a podmínky, při jejichž naplnění odpovědnost účastníka zaniká. Jedná se zejména o situace, kdy účastník upustil od podílení se na trestném činu, odstranil způsobené možné nebezpečí, či oznámil svou účast na plánovaném/probíhajícím trestném činu odpovědnému orgánu (státní zástupce, policejní orgán) v době, kdy nebyl plánovaný čin dokonán. Zákon rovněž stanoví situace a podmínky, při jejichž splnění není osoba trestně odpovědná: Jedná se v první řadě o nedovršení patnáctého roku věku, dále se jedná o nepřičetnost při spáchání činu osobou duševně nemocnou. Jedná se o situaci, při které daná osoba nebyla schopna rozpoznat a identifikovat dopady svého chování, a tím pádem ani nemohla rozpoznat protiprávnost svého jednání.^{34, 35}

³³ Srov. *Část 1 Hlava 2 Díl 4 zákona č. 40/2009 Sb. trestní zákoník - znění od 01.02.2022*. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2009-40#cast1-hlava2-dil4>.

³⁴ Srov. *Část 1 Hlava 2 Díl 4 zákona č. 40/2009 Sb. trestní zákoník - znění od 01.02.2022*. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2009-40#cast1-hlava2-dil4>.

³⁵ Srov. MITLÖHNER, Miroslav. *Trestní právo*, s. 25-30.

Specifické skupiny odsouzených jsou dále rozčleněny do několika skupin:

- Mladiství a protiprávní jednání dětí a mládeže představuje globální problém, obdobná situace je v České republice. K odsouzení těchto skupin osob dochází až v závažném a odůvodněném případě, tzv. při delikventním činu – jedná se o právní pojem, nikoliv odlišný, lékařský pojem. V rámci mladistvých delikventů se jedná o individuální případy a nelze určit systematický postup pro práci s nimi. Tento fakt je způsoben zejména skutečností, že mnoha činností by ve výsledku mohla být kontraproduktivní, jelikož zejména v mladém věku je důležitý individuální přístup, zejména u rizikovým chováním ohrožených osob, mezi jež se pochopitelně mladiství řadí.³⁶
- Ženy ve výkonu trestu představují další specifické odvětví, a to nejen v rámci výkonu trestu, ale i například terénních či léčebných programech. Obecně lze práci s touto klientelou popsat jako činnosti usilující vzájemnou spolupráci ku pozitivnější atmosféře. Ženy mnohem častěji ve vězeňském prostředí navazují kamarádské vztahy a vytváří si podporující, přátelské prostředí. Lze se v rámci tohoto prostředí setkat i s různými rolemi těchto žen – například že starší žena zastává roli „matky“. Ženy jsou ochotnější spolupracovat s vězeňským personálem.³⁷
- Duševně nemocní, osoby s poruchami chování mohou výkon trestu vykonávat v rámci speciálních oddělení, v rámci zacházení s nimi je nutno uplatňovat několik zásad, které jsou upraveny Radou Evropy. Je klíčové k odsouzeným přistupovat individuálně a co nejvíce přitom zachovat normálnost (podobnost s běžným životem). Klíčovým dílčím cíle pobytu ve vězení je rovněž snaha o sociální reintegraci. Osobám patřícím do této skupiny rovněž náleží zásada bezpečnosti a bezpečí, zásada postupu a neoddělování. Program zacházení s těmito osobami je sestavován individuálně.³⁸

³⁶ Srov. MATOUŠKOVÁ, Ingrid. *Aplikovaná forenzní psychologie*.

³⁷ Srov. KALINA, Kamil. *Klinická adiktologie*, s. 560-565.

³⁸ Srov. *Zpráva ze systematických návštěv veřejného ochránce práv*.

- Věznění cizinců je realizováno dle specifických pravidel, jež zohledňují specifickou situace trestané osoby v rámci cizího prostředí. Personál musí mít odpovídající kompetence a zkušenosti na práci s nimi a je nutno zohlednit kontakt historicko-politicko-náboženský v otázce rozmístování cizinců, jež pochází z válečných zemí.³⁹
- Doživotně odsouzení jsou specifickou skupinou z toho důvodu, že v rámci ČR byl roku 1990 zrušen trest smrti a doživotní odsouzení je nejvyšší možný trest. V rámci práce s těmito trestanými osobami je nutno brát zřetel zejména v rámci programu odsouzených, kde se vychází nejvíce z nebezpečnosti dané osoby. Osoby takto odsouzené jsou umístěny na celách sami, a jsou mimořádně zabezpečeni. Zároveň nemohou ze žádných důvodů opustit věznici.⁴⁰
- Velmi nebezpeční odsouzení jsou v drtivé většině umístěni do více zabezpečených prostorů, posouzení nebezpečnosti posouzeného vězně probíhá vždy individuálně, na základě čehož je dále sestaven program zacházení s takovou osobou.⁴¹

³⁹ Srov. *Zacházení s obviněnými cizinci* [online]. Dostupné z: <https://www.vscr.cz/organizacni-jednotky/vazebni-veznice-praha-ruzyne/sekce/zachazeni-s-obvinenymi-cizinci>.

⁴⁰ Srov. BĚLÍK, Václav, Stanislava SVOBODA HOFERKOVÁ a Blahoslav KRAUS. *Slovník sociální patologie*.

⁴¹ Srov. PINEROVÁ, Klára, Michal LOUČ a Kristýna BUŠKOVÁ. *Vězení jako zrcadlo společnosti*.

2.2 Kategorizace trestů

Uložení sankce (trestu) lze výhradně na základě trestního práva, druh sankce se odvíjí od povahy trestného činu a nelze uložit nepřiměřený, či krutý trest. Trestem nesmí být ohrožena lidská důstojnost.⁴²

- Odnětí svobody: v rámci kterého se rozlišuje odnětí svobody: nepodmíněný trest odnětí svobody, podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody, podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody s dohledem.
- *domácí vězení,*
- *obecně prospěšné práce,*
- *propadnutí majetku,*
- *peněžitý trest,*
- *propadnutí věci,*
- *zákaz činnosti,*
- *zákaz držení a chovu zvířat,*
- *zákaz pobytu,*
- *zákaz vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce,*
- *ztrátu čestných titulů nebo vyznamenání,*
- *ztrátu vojenské hodnosti,*
- *vyhoštění.*⁴³

⁴² Srov. BĚLÍK, Václav, Stanislava SVOBODA HOFERKOVÁ a Blahoslav KRAUS. *Slovník sociální patologie*, s. 76.

⁴³ § 52 zákona č. 40/2009 Sb. *trestní zákoník - znění od 01.02.2022.*

Odnětí svobody je upraven v rámci trestního zákona. Jak již bylo zmíněno v předchozí kapitole, rozlišují se čtyři kategorie odnětí svobody:

- *nepodmíněný trest odnětí svobody,*
- *podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody*
- *podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody s dohledem.*

Zvláštním typem trestu odnětí svobody je výjimečný trest.⁴⁴

Právním řádem České republiky je výjimečný trest definován ve dvou rovinách: V první řadě trest odnětí svobody v rozmezí nad patnáct do dvaceti pěti let. Druhou kategorií tvoří trest odnětí svobody na doživotí. Obě kategorie zahrnují zvláště závažné zločiny, při odnětí svobody na doživotí se jedná o zvláště závažné činy typu vražda, teror, útok proti lidskosti, či například teroristický útok.^{45, 46}

⁴⁴ § 54 zákona č. 40/2009 Sb. trestní zákoník - znění od 01.02.2022.

⁴⁵ Srov. § 54 zákona č. 40/2009 Sb. trestní zákoník - znění od 01.02.2022.

⁴⁶ Srov. MATOUŠKOVÁ, Ingrid. *Aplikovaná forenzní psychologie*, s. 151.

2.3 Alternativní tresty

Obecně lze za alternativní tresty považovat jakékoliv tresty, jejichž podstatou není již specifikované odnětí svobody. Alternativní trest pro pachatele představuje odlišný způsob potrestání, než-li umístění do věznice. Zároveň alternativní forma potrestání vylučuje výjimečný trest, trest ztráty čestných titulů, vyznamenání a vojenské hodnosti- tato skutečnost je způsobena faktem, že při těchto způsobech trestů je pachatel zároveň odsouzen k nepodmíněnému trestu odnětí svobody.⁴⁷ Jak z názvu vyplývá, alternativní tresty slouží jako alternativní řešení k pobytu ve vězení. Přesněji se jedná například o veřejně prospěšné práce, finanční vyrovnání, pokuta, alternativu představují i programy pro mimosoudní řešení sporů. Otázka alternativních trestů ovšem často bývá předmětem diskuzí, a to z důvodu, že není reálné kontrolovat dodržování veškerých dohodnutých náležitostí při plnění činnosti „trestaného“ v rámci alternativního trestu. Objevují se na základě toho názory, zda alternativní tresty doopravdy plní svou funkci.⁴⁸

⁴⁷ Srov. *Alternativní tresty obecné informace* [online]. Dostupné z: <https://justice.cz/web/msp/alternativni-tresty?clanek=obecne-informace>.

⁴⁸ Srov. JANDOUREK, Jan. *Úvod do sociologie*, s. 78-79.

2.4 Probační a mediační služba

Probační služba společně s mediační službou (PMS) představují druh pomáhající profese zaměřené na práci s klientem. Jedná se o poměrně nový způsob sociální práce, jejíž uplatnění lze nalézt v širokém spektru oblastí, což představuje oproti historii významný pokrok.⁴⁹

Probaci a mediaci upravuje zákon o Probační a mediační službě ČR 257/2000 Sb. Probace je realizována formou spolupráce s obviněným/obžalovaným/odsouzeným – jedná se zejména o kontrolu výkonu uloženého trestu (alternativní tresty), dodržování uložených opatření a dalších obdobných situací. Mezi další činnosti se řadí individuální práce s daným jedincem, v rámci které je cílem poskytnutí potřebné podpory při plnění uložených nařízení a samozřejmě rovněž pomoc a případná podpora v životních situacích a zejména opětovném zařazení do fungování ve společnosti. Soubor činností si klade za cíl, aby jedinec vedl řádný život a zamezilo se tak možným negativním dopadům sociálně-patologických jevů.⁵⁰

Vymezení pojmu mediace zahrnuje širokou škálu dostupných definic. Mediace představuje řešení konfliktu komunikací, jedná se o soubor různých aspektů mezilidské komunikace, přičemž nejznámější a nejčastěji uváděnou definicí je vymezení mediace jakožto zásah třetí, nestranné a nezainteresované osoby do řešení konfliktu. Konflikt zahrnuje jakoukoliv situaci, ve které se jedná o rozdílné názory stran, či řešení problémových situací. Mediátor zastává neutrální roli a pomáhá všem stranám dojít k řešení konfliktní situace. Klíčovým aspektem mediace je možnost vyřešit pomocí mediace konflikt, a to bez zásahu soudce či obdobného orgánu, přičemž je vše založené na dobrovolné účasti. Mediace umožňuje lépe pochopit druhou stranu a pokud to přístup účastníků a povaha dané situace umožňuje, dojít k řešení, které by mělo být přijatelné pro všechny zúčastněné. Jednotlivé definice se zaměřují na jednotlivé aspekty mediace v závislosti na jejich zaměření. Některé uvádějí jako primární rys mediace vyjednávání, jiné roli mediátora a jeho funkci. Svou dobrovolností a zapojením neutrální osoby mediátora představuje mediace specifický způsob řešení konfliktů.⁵¹

⁴⁹ Srov. ARNOLDOVÁ, Anna. *Sociální péče*, s. 289.

⁵⁰ Srov. BĚLÍK, Václav, Stanislava SVOBODA HOFERKOVÁ a Blahoslav KRAUS. *Slovník sociální patologie*, s. 68.

⁵¹ Srov. HOLÁ, Lenka. *Mediace v teorii a praxi*, s. 50-51.

V současné době v České republice Probační a mediační služba funguje v rámci 77 středisek včetně ředitelství služby. Programová centra služby si kladou za cíl resocializaci klientů z rizikových skupin/pachatelů trestných činů.⁵²

Probační a mediační služba ČR se v rámci poskytovaných služeb soustředí na záležitosti týkající se následujících odvětví:

- Probační dohled
- Justice pro mladistvé
- Mediace ve vztahu obětí a pachatele
- Pomoc obětem trestných činů
- Trest obecně prospěšných prací
- Trest domácího vězení
- Parole.

Projekt „Zpátky do života“ je koncipován tak, aby umožnil co nejjednodušší resocializaci odsouzených a zároveň jim poskytl prostor pro jejich další rozvoj a poskytl jim prostor a zázemí pro individuální i skupinové formy pomoci.⁵³

V roce 2021 vznikla čtyři nová centra v rámci Jihočeského, Západočeského, Severočeského a Severomoravského kraje. Mezi nová centra přibyla i pobočka v Českých Budějovicích. Programové centrum České Budějovice se tak zařadilo mezi další pobočky zaměřující se na resocializační programy, služby odsouzeným k alternativním trestům. Služby jsou poskytovány v rámci celého Jihočeského kraje. Na základě individuálních a skupinových potřeb regionu jsou programy poskytovány v individuální i skupinové formě.

V rámci těchto ale i ostatních pracovišť se v průběhu let zvyšuje počet obslužených. Během roku 2022 bude dokončeno nové centrum na území Prahy, čímž se zvýší úroveň poskytovaných služeb a jejich pokrytí.⁵⁴

Probační a mediační služba zveřejňuje aktuální informace na své webové stránky <https://www.pmscr.cz/>.

⁵² Srov. *Kontakty* [online]. Dostupné z: <https://www.pmscr.cz/kontakty/>.

⁵³ Srov. *Pro pachatele* [online]. Dostupné z: <https://www.pmscr.cz/pro-pachatele/>.

⁵⁴ Srov. *Programová centra rozšiřují činnosti Probační a mediační služby* [online]. Dostupné z: <https://www.pmscr.cz/programova-centra-rozsiruji-cinnosti-probacni-a-mediacni-sluzby/>.

3 Vězeňská služba České republiky

3.1 Základní informace

Původní Československé vězeňství vlivem komunistického režimu, obdobně jako v dalších zemích fungovalo na principu věznění vlastních obyvatel - většinou na základě příslušnosti k určité „společenské“ třídě, etnické menšině, odlišných názorů, či činů jedince. Zároveň byly trestány běžné věci, mezi které se řadil zejména negativní názor na komunistický režim, či chování, jež bylo v rozporu s požadavky režimu. Podoba věznic byla často přirovnávána ke Gulagům, jednoduše řečeno – podmínky ve věznicích nebyly nikterak příznivé.⁵⁵

Vězeňská služba České republiky je upravena v rámci o Vězeňské a justiční strážní České republiky. Mezi hlavní činnosti patří:

- Zajištění pořádku a bezpečnosti v budovách institucí, soudů, ministerstev a dalších státních orgánů, případně na jiných místech stanovených zákonem.
- Střeží vazební věznice a zároveň je odpovědná za dodržování veškerých náležitostí stanovených příslušnými zákony.
- Odpovídá za střežení, přepravu (eskort) osob ve výkonu vazby.⁵⁶

⁵⁵ Srov. *Svět za mřížemi* [online]. Dostupné z: <https://www.ustrcr.cz/data/pdf/k231/panel03.pdf>.

⁵⁶ Srov. VILÁŠEK, Josef, Miloš FIALA a David VONDRÁŠEK. *Integrovaný záchranný systém ČR na počátku 21. století*, s. 95-100.

Zaměstnanci vězeňské služby musí plnit povinnosti a další náležitosti plynoucí z předpisů a právních úprav. S tím se pojí zajištění dodržování práv vězněných osob, jak je stanoveno zákonem a souvisejícími úpravami. V rámci své profese zaměstnanci zajišťují odborné a terapeutické působení, jež je výsledkem odpovídající kvalifikace a praxe.

Práva a povinnosti ve vězeňském prostředí jsou specifikovány i pro trestané jedince, přičemž základními body je dodržovat pořádek a plnit pokyny zaměstnanců Vězeňské služby. V případě, že je odsouzenému nařízeno vykonávat určitou práci, je povinen konat dle nařízení, pokud ze zdravotních důvodů není schopen takovou práci vykonávat.⁵⁷

⁵⁷ Srov. DIRGA, Lukáš. *Humanizace českého vězeňství očima jeho aktérů*, s. 106.

4 Sociální práce ve vězeňství

4.1 Charakteristika

Sociální práce ve vězeňství – tedy v prostředí věznic a vazebních věznic, rovněž označována pod pojmem penitenciární sociální práce představuje specifickou sociální práci, jež pracuje se skupinou vězněných osob. V rámci práce se prolínají veškeré principy zacházení s vězněnými osobami společně s metodami z příbuzných společenskovedních disciplín. Práci realizují odborníci Vězeňské služby ČR. Cílem práce je zejména pomoci co nejlépe zvládnout vězňům svou aktuální situaci a minimalizovat možné negativní dopady. Další velice významnou oblastí práce je udržení a zlepšení lidských vztahů v rámci rodiny, komunity, blízkých osob.⁵⁸

Sociální pracovník ve vězeňském prostředí má široký rozměr působnosti. Na základě poznatků z praxe se podílí na přípravě dokumentů týkajících se zacházení s vězni, spolupracuje s institucemi a orgány sociálního zabezpečení. Při práci s klientem se jedná o různorodou práci zahrnující sociálně-právní poradenství, edukační činnost pro odsouzené. Práce s odsouzenými se v závislosti na povaze dané věznice běžně realizuje ve formě individuální práce s klientem a také ve formě skupinových intervencí a aktivit.⁵⁹

Mezi cílovou skupinu patří odsouzení ve výkonu trestu – v drtivé většině se tyto osoby potýkají se sociálně-ekonomickými problémy, přičemž mnoho z nich se potýká s kombinací několika těchto problémů (sociální problémy, rodinné a finanční problémy aj.) Pobyt ve vazbě je spjatý s frustrací plynoucí z vytržení z běžného života jedince v kombinaci s pobytem ve vazbě. Ve vězeňském prostředí zároveň existuje řada nepříznivých aspektů tamní subkultury.⁶⁰

⁵⁸ Srov. *Sociální práce ve vězeňství* [online]. Dostupné z:

<https://www.mpsv.cz/documents/20142/953327/DL-vezenstvi.pdf/38e2b578-7141-d26a-6bf0-8fc1079eab90>.

⁵⁹ Srov. VANTUCH, Pavel. *Trestní zákoník s komentářem: komentář k zákonu č. 40/2009 Sb., ve znění pozdějších předpisů*.

⁶⁰ Srov. *Sociální pracovník ve věznici* [online]. Dostupné z: <https://socialniprace.cz/profesiogramy/socialni-pracovnik-ve-veznici/>.

Mezi možné negativní aspekty sociální práce ve vězeňství se v závislosti na daném prostředí většinou řadí riziko syndromu vyhoření, které je rizikové pro veškeré pomáhající profese. V otázce sociální práce ve vězeňském prostředí se přesněji jedná o pracovní zátěž s neustále se měnícími požadavky například v oblasti administrativních úkonů. Vzhledem k faktu, že tato činnost nesouvisí s primární náplní profese, ale představuje pomyslnou administrativní zátěž se často lidé z oboru potýkají s otázkou času věnovaného administrativním úkonům a času věnovanému klientům/jiné oblasti sociální práce. Práce ve vězeňském prostředí je často práce s nepřizpůsobivými klienty, kteří se mohou chovat agresivně či nevhodně, mohou mít duševní problémy a práce s nimi není jednoduchá a vyžaduje určité osobní kompetence.⁶¹

Sociální práce ve vězeňském prostředí představuje jeden z klíčových bodů obsažených v rámci koncepce vězeňství do roku 2025. Sociální práce v tomto prostředí je označována jako jednu z nejefektivnějších metod užívaných k zamezení opakované recidivy trestaných osob. Část dokumentu jako jeden z mála oficiálních dokumentů dokonce popisuje nedostatečné ocenění, jež se sociální práci i přes její významný vliv připisuje.⁶² V odborné literatuře je pochopitelně rovněž také uváděn význam sociální práce pro vězeňský systém, jelikož z dlouhodobého hlediska je specifickým cílem zintenzivnit vhodnou spolupráci a související rozvoj daných oblastí v rámci vězeňského systému. Spolupráce Vězeňské služby s externími subjekty, zejména se subjekty Probační a mediační služby ČR, neziskovými organizacemi, sociálními službami a v neposlední řadě náboženskými společnostmi má vést k vytvoření funkčního prostředí, v rámci kterého bude reálnější a efektivnější reintegrace vězňených osob. Probační a mediační služba společně se sociálními pracovníky doprovází vězňené osoby již od jejich prvních dnů ve vězení, a spolupráce s nimi je klíčová po výkonu trestu a to zejména v péči o klienta. Tato část se týká zejména hledání ubytování, či hledání vhodného zaměstnání.⁶³

⁶¹ Srov. *Sociální pracovník ve věznicí* [online]. Dostupné z: <https://socialniprace.cz/profesiogramy/socialni-pracovnik-ve-veznici/>.

⁶² Srov. *Koncepce vězeňství do roku 2025* [online]. Dostupné z: <https://www.vscr.cz/media/organizacni-jednotky/generalni-reditelstvi/ostatni/koncepce-vezenstvi.pdf>.

⁶³ Srov. MUSIL, Libor, Pavel BAREŠ a Jana HAVLÍKOVÁ. *Výkon profese sociální práce v systémech sociální ochrany ČR*.

Mezi základní činnosti sociálního pracovníka v rámci Vězeňského systému České republiky bývají nejčastěji uváděny činnosti:

- Snaha o udržení kontaktu s blízkými osobami odsouzeného, včetně poradenství při řešení sociálních problémů,
- pomáhá při reintegraci vězňů (vzdělávání, rekvalifikace, zaměstnání),
- účastní se na poradách týkajících se rizikových oblastí věznice – například užívání návykových látek. V rámci této činnosti navrhuje další postup v rámci zjištěných skutečností z prostředí věznice a svěřených klientů,
- má na starost osobní karty odsouzených, do kterých jsou průběžně zapisovány klíčové milníky o naplnění účelu trestu,
- rozhoduje a podílí se na povolení volného pobytu mimo věznici,
- vede alespoň jednu aktivitu, jež se zaměřuje na rozvoj sociálních dovedností odsouzených (program zacházení),
- jak již bylo zmíněno – má na starost individuální i skupinové terapie fungující zejména v duchu sociální rehabilitace.⁶⁴

⁶⁴ Srov. *Quo vadis, sociální práce v ČR ... ?*.

4.2 Mezinárodní vězeňské společenství z.s.

Křesťanské sociální hnutí „Prison Fellowship International (PFI)“, v České republice Mezinárodní vězeňské společenství z.s. je křesťanské sociální hnutí zaměřující se na pomoc osob zasažených zločinem. Hnutí se zaměřuje na pomoc odsouzeným, blízkým osobám, obětem trestných činů a také osobám pracujícím ve vězeňském prostředí. Jedná se o největší dobrovolnickou organizaci působící ve vězeňském prostředí více než 120 států.⁶⁵ Hnutí bylo založeno Chuckem Colsonem, bývalým poradcem prezidenta USA Richarda Nixona. Kvůli události Watergate měl Chuck Colson s vězením osobní zkušenost – byl odsouzen k 7 měsícům ve vězení. Jeho pobyt ve vězení významně ovlivnila víra v Ježíše Krista. Po propuštění se rozhodl duchovní víru, jakožto řešení zločinu a souvisejících jevů šířit dál.⁶⁶

Veškeré níže uvedené činnosti jsou realizovány ve spolupráci s dalšími společnostmi a institucemi a v neposlední řadě díky pomoci sponzorů – informace o jednotlivých programech a způsobech možné podpory jsou uvedeny na webových stránkách hnutí:

<https://pfi.org/>

Hlavní činnosti hnutí zahrnují:

- Pomoc dětem odsouzených: Ročně přijde o jednoho, či oba rodiče z důvodu jejich pobytu ve vězení přibližně 14 milionů dětí. Často se ocitnou v nepříznivé životní situaci a jsou mnohem více ohroženy negativními a rizikovými vlivy. Hnutí aktivně spolupracuje v rámci partnerských programů s řadou společností a institucí, jež se společně s hnutím podílejí na ochraně dětí.
- Programy zaměřené na nauku víry ve věznicích a implementace do běžného života
- Pomoc v nepříznivých životních situacích: Jedná se například o program „The Sycamore Tree Project“ zaměřující se na oběti trestných činů a poskytnutí podpory a potřebné pomoci.
- Podpora změny k lepšímu: Program poskytuje pomoc vězňům již ve vězení a nabízí pomoc i po opuštění věznice, podporuje soběstačnost vězňů a co nejjednodušší zapojení do společnosti.⁶⁷

⁶⁵ Srov. *Kdo jsme* [online]. Dostupné z: <https://mvs.cz/o-nas/>.

⁶⁶ Srov. *Prison Fellowship International* [online]. Dostupné z: <https://restorativejustice.org/who-we-are/prison-fellowship-international/>.

⁶⁷ Srov. *What we do* [online]. Dostupné z: <https://pfi.org/what-we-do/>.

Závěr

Cílem mé práce bylo čtenáři představit základní aspekty týkající se sociální práce jako takové, výkonu sociální práce a profese sociální práce – včetně cílových skupin a dalších aspektů. Následně byla vymezena teoretická východiska týkající se otázek trestného řízení a Vězeňského systému České republiky, včetně v dnešní době významné, ač často podhodnocené a přehlížené sociální práce ve vězeňském prostředí. V rámci jednotlivých kapitol byly přiblíženy hlavní faktické poznatky čerpané z literatury a dalších relevantních zdrojů. Každá kapitola se poté blíže soustředila na uvedení detailnějšího přiblížení problematiky. V rámci úvodní kapitoly byly vymezeny pojmy týkající se sociální práce, sociálního pracovníka a cílových skupin, společně s historií sociální práce, která významně ovlivňuje její dnešní podobu a jak již bylo zmíněno, prochází neustálým vývojem vlivem pokroku doby a souvisejícího dění ve společnosti. Například v rámci posledních dvou let se sociální práce a obdobné instituce potýkaly s nárůstem počtu klientů vlivem koronavirové pandemie. Vlivem omezení a dalších neobvyklých událostí se řada lidí (zj. ti, kteří se již před pandemií potýkali s žitím na hranici chudoby) ocitla v nepříznivé sociální situaci, či potřebovala mnohem častěji vyhledat pomoc. K dnešnímu dni se sociální práce zaměřuje na pomoc uprchlíkům z Ukrajiny, v rámci které hraje rovněž významnou roli.

Dále byly vymezeny trestné činy a základní pojmy týkající se problematiky, včetně kategorizace trestných činů, definování specifických skupin odsouzených osob a specifika práce s nimi. Byla představena hlavní filozofie a účel Probační a mediační služby ČR, včetně aktuálního vývoje v otázce probačních a mediačních center. Zde nutno podotknout, že se snad úspěšně směřuje k tomu, že alternativní formy řešení konfliktních sporů se začínají těšit stále větší oblibě a jsou tak možné rozvíjet schopnost jednotlivých stran lépe komunikovat a třeba poznat sebe sama v rámci řešení konfliktních situací.

Třetí kapitola se věnuje představení Vězeňské služby ČR, v rámci které jsou vymezeny hlavní body týkající se fungování služby v rámci našeho státu. Poslední kapitola se věnuje otázce výkonu sociální práce v rámci vězeňského prostředí, jsou vymezeny základní východiska a předpoklady práce s vězni a náplň činnosti sociálního pracovníka v zařízeních na území České republiky.

Je otázkou, zda-li budoucí roky budou mít nejen pro sociální práci ve vězeňském prostředí, ale sociální práci obecně pozitivní vývoj. Bohužel se sociální pracovníci při výkonu jejich profese potýkají s obrovskou administrativní zátěží, která je často dostává do časových nesnází a musí si vybírat mezi časem věnovanému administrativním záležitostem a mezi časem, jež by měl být středobodem sociální práce – kontakt s klientem. Doufejme, že v rámci následujících let se nějakým způsobem nadefinuje způsob, kterým by sociální pracovníci měli své administrativní povinnosti vykonávat, tak, aby nedocházelo k obdobným situacím. Myslím si, že vzhledem k náročnosti sociální práce obecně a zejména poté sociální práce ve vězeňském prostředí by si tato otázka zasloužila nějaké alespoň trochu plošné řešení, na základě kterého by byl stanoven například určitý čas věnovaný pro tyto administrativní věci, jelikož pracovní vytížení u pomáhajících profesí, mezi které se sociální práce řadí se často pojí se syndromem vyhoření. Naopak pozitivně mě překvapilo v rámci mé obsáhlé literární rešerše, kolik nových odborných literárních i internetových zdrojů o této otázce pojednává a zároveň vyzdvihuje a popisuje důležitost sociální práce v prostředí jako je například vězení. Sociální pracovník dle mého názoru nepředstavuje ve vězeňském prostředí pro klienty roli „authority“ ale spíše přítele, který tam je pro to, aby jim pomohl. Není tam pro to aby lidem dával příkazy, ale je tam pro to, aby lidem co nejvíce pomohl při jejich pobytu ve vězení a rozvíjel řadu pozitivních aspektů a zároveň zamezil další recidivě trestaných osob. Spolupracuje s nimi od prvních chvil strávených ve vězení a v případě potřeby a zájmu s nimi spolupracuje i po opuštění vězení. Ovšem zdá se, že se doopravdy na lepší časy v tomto ohledu blýská, jelikož samo vedení Vězeňské služby České republiky důležitost s ostatními institucemi a poskytovateli sociálních služeb vyzdvihuje a v rámci následujících let se na spolupráci s nimi chce zaměřit s cílem lepší reintegrace vězňů a vyšší kvalitu poskytovaných služeb. Tak doufejme, že situace v tomto ohledu zaznamená v následujících letech vývoj tím dobrým směrem ku prospěchu všech zúčastněných.

Reference

Literární zdroje

ARNOLDOVÁ, Anna. *Sociální péče: učebnice pro obor sociální činnost*. 1. vydání. Praha: Grada Publishing, 2015-2016. ISBN 9788024751481.

BĚLÍK, Václav, Stanislava SVOBODA HOFERKOVÁ a Blahoslav KRAUS. *Slovník sociální patologie*. Vydání 1. Praha: Grada, 2017. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-271-0599-1.

DIRGA, Lukáš. *Humanizace českého vězeňství očima jeho aktérů*. První vydání. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, 2020. ISBN 978-80-261-0848-1.

ELICHOVÁ, Markéta. *Sociální práce: aktuální otázky*. Vydání 1. Praha: Grada, 2017. ISBN 978-80-271-0080-4.

GULOVÁ, Lenka. *Sociální práce: pro pedagogické obory*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2011, s. 10-12. Pedagogika (Grada). ISBN 9788024733791.

HOLÁ, Lenka. *Mediace v teorii a praxi*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2011. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-3134-6.

CHRENKOVÁ, Monika. *Sociální práce s rodinou*. Ostravská univerzita v Ostravě. 2015. ISBN 978-80-7464-809-0.

JANÁK, Dušan. *Kapitoly z dějin sociální práce*. Slezská univerzita v Opavě, 2011.

JANDOUREK, Jan. *Průvodce sociologií*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2008. Sociologie (Grada). ISBN 978-80-247-2397-6.

JANDOUREK, Jan. *Úvod do sociologie*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2009. ISBN 9788073676445.

KALINA, Kamil. 2015. *Klinická adiktologie*. Praha: Grada Publishing. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-4331-8.

MALACHY, Ebue, Agha AGHA a Uche OKALA. *Social Work in Nigeria* [online]. University of Nigeria Press Ltd., 2019 [cit. 2022-03-19]. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/331230592_Chapter_7_Levels_of_Intervention_in_Social_Work_Practice

MÁTEL, Andrej. *Teorie sociální práce I*. ISBN 9788027128259.

MÁTEL, Andrej. *Teorie sociální práce I: Sociální práce jako profese, akademická disciplína a vědní obor*. Grada Publishing a.s., 2019. ISBN 9788027128242.

MATOUŠEK, Oldřich. *Metody a řízení sociální práce*. 3., aktualiz. a dopl. vyd. Praha: Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0213-4.

MATOUŠKOVÁ, Ingrid. *Aplikovaná forenzní psychologie*. 1. vyd. Praha: Grada, 2013. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-4580-0.

MEZINÁRODNÍ FEDERACE SOCIÁLNÍCH PRACOVNÍKŮ. *Globální definice profese sociální práce*.

MIKULEC, Marek a Martina ŠNAJDRLOVÁ. *Specifika práce s vybranými cílovými skupinami sociálního bydlení*. Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2019.

MITLÖHNER, Miroslav. *Trestní právo*. Vydání: první. Hradec Králové: Gaudeamus, 2014. ISBN 9788074354625.

MUSIL, Libor, Pavel BAREŠ a Jana HAVLÍKOVÁ, eds. 2017. *Výkon profese sociální práce v systémech sociální ochrany ČR*. Praha: VÚPSV. ISBN 978-80-7416-240-4.
ONDRUŠOVÁ, Jiřina a Beáta KRAHULCOVÁ. *Gerontologie pro sociální práci*. Vydání první. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2019. ISBN 978-80-246-4383-0.

PREUSS, PH.D., JUDr. Ondřej. *Trestný čin* [online]. In: . [cit. 2022-03-23]. Dostupné z: <https://dostupnyadvokat.cz/blog/trestny-cin>

Quo vadis, sociální práce v ČR ... ?. 2017-. Praha: Institut pro veřejnou správu Praha.
SCHAVEL, Milan. *Sociálna prevencia – teória a prax*. Liptovský Ján: Vydavateľstvo PROHU, 2016. ISBN 978-80-89535-21-7.

SOKOL, Jan. *Moc, peníze a právo: esej o společnosti a jejích institucích*. Vydání druhé, opravené, ve Vyšehradu první. Praha: Vyšehrad, 2015. Moderní myšlení. ISBN 978-80-7429-638-3.

SPIRIT, Michal. *Úvod do studia práva: 2. vydání - aktualizované dle nového občanského zákoníku*. Grada Publishing a.s., 2014. ISBN 9788024793511.

ŠÁMALOVÁ, Kateřina a Petr VOJTÍŠEK, ed. *Sociální správa: organizace a řízení sociálních systémů*. Vydání 1. Praha: Grada, 2021. ISBN 978-80-271-2195-3.

VANTUCH, Pavel. *Trestní zákoník s komentářem: komentář k zákonu č. 40/2009 Sb., ve znění pozdějších předpisů*. Olomouc: ANAG, 2011. Právo (ANAG). ISBN 9788072636778. ISSN 8072636774.

PINEROVÁ, Klára, Michal LOUČ a Kristýna BUŠKOVÁ. 2021. *Vězení jako zrcadlo společnosti: nerovný souboj vědy, politiky a humanity 1965-1992*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum. ISBN 978-80-246-4926-9.

VETEŠKA, Jaroslav a Slavomil FISCHER. *Psychologie kriminálního chování: vybrané otázky etiologie, andragogické intervence a resocializace*. Vydání 1. Praha: Grada, 2020. Psyché (Grada). ISBN 978-80-271-0731-5.

VILÁŠEK, Josef, Miloš FIALA a David VONDRÁŠEK. *Integrovaný záchranný systém ČR na počátku 21. století*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2014. ISBN 978-80-246-2477-8.

ZATLOUKAL, Tomáš a Lenka KRUPIČKOVÁ. *Daňová kontrola v širších souvislostech*. 2., přeprac. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2011. Beckova edice právní instituty. ISBN 9788074003660.

Zpráva ze systematických návštěv veřejného ochránce práv. 2016. ISBN 978-80-87949-24-5.

Internetové zdroje

Alternativní tresty obecné informace [online]. [cit. 2022-03-23]. Dostupné z: <https://justice.cz/web/msp/alternativni-tresty?clanek=obecne-informace>

ČLOVĚK V TÍSNI. *Právo a terénní sociální práce: Okolnosti vylučující protiprávnost* [online]. In: . [cit. 2022-03-25]. Dostupné z: <http://www.clovekvpravu.cz/trestni-pravo-aktualizovano-k-112012-452/trestni-pravo-hmotne-455/obecna-cast-zakladni-pojmy-a-pravidla-trestniho-prava-458/okolnosti-vylucujici-protipravnost-665>

ČLOVĚK V TÍSNI. *Tresty a jejich účel* [online]. [cit. 2022-03-25]. Dostupné z: <http://www.clovekvpravu.cz/trestni-pravo-aktualizovano-k-112012-452/trestni-pravo-hmotne-455/obecna-cast-zakladni-pojmy-a-pravidla-trestniho-prava-458/tresty-a-jejich-ucel-668>

Kontakty [online]. [cit. 2022-03-23]. Dostupné z: <https://www.pmscr.cz/kontakty/>

MEZINÁRODNÍ VĚZEŇSKÉ SPOLEČENSTVÍ. *Kdo jsme* [online]. [cit. 2022-03-25]. Dostupné z: <https://mvs.cz/o-nas/>

MPSV. Co je komunitní plánování sociálních služeb a kdo jsou jeho hlavní aktéři. *MPSV* [online]. [cit. 2022-03-19]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/co-je-komunitni-planovani-socialnich-sluzeb-a-kdo-jsou-jeho-hlavni-akteri>

MPSV. *Sociální práce ve vězeňství* [online]. [cit. 2022-03-25]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/documents/20142/953327/DL-vezenstvi.pdf/38e2b578-7141-d26a-6bf0-8fc1079eab90>

PROBAČNÍ A MEDIAČNÍ SLUŽBA ČR. *Programová centra rozšiřují činnosti Probační a mediační služby* [online]. [cit. 2022-03-23]. Dostupné z: <https://www.pmscr.cz/programova-centra-rozsiruji-cinnosti-probacni-a-mediacni-sluzby/>

PROBAČNÍ A MEDIAČNÍ SLUŽBA ČR. *Pro pachatele* [online]. [cit. 2022-03-26]. Dostupné z: <https://www.pmscr.cz/pro-pachatele/>

RESTORATIVE JUSTICE NETWORK. *Prison Fellowship International* [online]. [cit. 2022-03-25]. Dostupné z: <https://restorativejustice.org/who-we-are/prison-fellowship-international/>

VSČR. Koncepce vězeňství do roku 2025. Dostupné na internete: <https://www.vscr.cz/media/organizacni-jednotky/generalni-reditelstvi/ostatni/koncepce-vezenstvi.pdf>

VSČR. Zacházení s obviněnými cizinci [online]. [cit. 2022-3-29]. Dostupné na internete: <https://www.vscr.cz/organizacni-jednotky/vazebni-veznice-praha-ruzyne/sekce/zachazeni-s-obvinenymi-cizinci>

Legislativní dokumenty

§ 13 odst. 1 zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákoník - znění od 1. 2. 2022. In: . 2022.
Dostupné také z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2009-40#p13-2>

§ 52 zákona č. 40/2009 Sb. trestní zákoník - znění od 01.02.2022. In: .

§ 54 zákona č. 40/2009 Sb. trestní zákoník - znění od 01.02.2022. In: .

Část 1 Hlava 2 Díl 4 zákona č. 40/2009 Sb. trestní zákoník - znění od 01.02.2022. In: .
Dostupné také z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2009-40#cast1-hlava2-dil4>

Sociální pracovník ve věznici [online]. 2020 [cit. 2022-03-23]. Dostupné z:
<https://socialniprace.cz/profesiogramy/socialni-pracovnik-ve-veznici/>

TEATER, Barbra. *Contemporary Social Work Practice: A Handbook for Students*. City University of New York - College of Staten Island. Open University Press, 2014. ISBN 978-0335246038.

ÚSTAV PRO STUDIUM TOTALITNÍCH REŽIMŮ. *Svět za mřížemi* [online]. [cit. 2022-03-23]. Dostupné z: <https://www.ustrcr.cz/data/pdf/k231/panel03.pdf>

What we do [online]. [cit. 2022-03-25]. Dostupné z: <https://pfi.org/what-we-do/>

Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách. In: . Dostupné také z:
<https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2006-108/zneni-20220201>

Abstrakt

Práce ve svém úvodu představuje základní vymezení sociální práce, historie, sociálního pracovníka a cílových skupin. Hlavní část práce se zaměřuje na vymezení pojmů týkajících se trestných činů a zejména jejich úpravě a aktuální situaci v rámci České republiky. V rámci ČR je rovněž popsána Vězeňská služba a souvislosti. V práci je rovněž obsažena otázka sociální práce ve vězeňském prostředí.

MRKVANOVÁ, K. *Sociální práce ve výkonu trestu odnětí svobody*. České Budějovice 2022. Bakalářská práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Vedoucí práce J. Šetek.

Klíčová slova: sociální práce, trestné činy, osoby ve výkonu trestu, vězeňská služba ČR, vězeňství, pachatel, trestní právo, probace, sociální práce ve vězeňství

Abstract

The thesis starts with introducing the basic definition of social work, history, social worker and target groups of social work. The main part of the thesis focuses on the definition of terms related to crimes and especially their regulation and the current situation in the Czech Republic. Within the Czech Republic, the Prison Service and the context are also described. The work also includes the issue of social work in the prison environment.

Key words: social work, crime, prisoner, prison service CR, perpetrator, criminal law, probation